

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Тертичної Анни Вікторівни «Публічна дипломатія в українсько-болгарських відносинах (1991–2018 рр.)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія

Історія зовнішньої політики і дипломатії Республіки Болгарія постійно перебуває в полі зору наукових інтересів зарубіжних і вітчизняних істориків. Незважаючи на те, що вивчення дипломатичного інструментарію та зовнішньої політики Республіки Болгарія ХХ–ХХІ століть, аналіз особливостей її зовнішньополітичної та дипломатичної діяльності здійснювалися вченими різних методологічних і національних шкіл, чимало проблем залишаються дискусійними й недостатньо дослідженими.

Публічна історія, публічна політика і публічна дипломатія, у рамках інституціональної складової, стають усе більш популярними й прагматичними. І це не випадково, адже прийшов час для детального вивчення й осмислення всієї багатоаспектної історії нашої минувшини. Тому дисертаційна робота Анни Вікторівни Тертичної є цілком на часі та відповідає тим методологічним підходам і висновкам, які на сьогодні постають перед науковим експертним середовищем України та Європи.

Загалом же слід констатувати, що представлена до захисту дисертаційна робота фактично являє собою новаторське для української історіографії узагальнене дослідження, цілком присвячене маловідомим сторінкам публічної історії Європи, проте з акцентом на історію України та історію Республіки Болгарія.

Сучасний стан і перспективи розвитку українсько-болгарських зв'язків значним чином залежать від політичної волі та здатності державного керівництва, національно-політичних і наукових еліт, усіх суб'єктів та інституцій двосторонніх відносин продовжувати й примножувати історичні традиції дружби й співробітництва, досліджувати їх інституціональну історію.

Цей новий етап має базуватися на набутому практичному досвіді двосторонніх відносин Республіка Болгарія – Україна, і розгортатися на тлі поглиблення європейської та трансатлантичної інтеграції, що, безумовно, потребує істотного вдосконалення системи співробітництва та інституціонального розширення її структур і публічного простору.

До цих процесів, зокрема, доцільно інтенсивніше залучати регіони двох держав і самоврядні територіальні громади, широкі кола громадськості, громадські організації.

У сучасній історичній науці сформувалася наукова школа дослідників міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії. Активного розвитку набуває компаративістика міжнародних відносин і дипломатична компаративістика, які досліджують зазначену проблематику. Попри стабільний інтерес фахівців до зовнішньополітичних і дипломатичних сюжетів, незважаючи на наявність і постійну появу нових досліджень, присвячених їх різноманітним сюжетам, історіографічний аспект проблеми все ще залишається далеко не вичерпаним. Він має не лише власні «внутрішні резерви», але й серйозні виходи в загальну історико-історіографічну й теоретико-методологічну проблематику. Той поворот теми, який заявлено і в цілому реалізовано в дисертації Анни Вікторівни Тертичної, відкриває нові дослідницькі горизонти і наукові розвідки.

Дисертантка вдало вибрала ракурс дослідження: із розумінням перспективних тенденцій у світовій історіографії та з урахуванням нагальних внутрішніх потреб української історичної науки. Перед нею стояли чималі труднощі, головна з яких, поза сумнівом, полягала в недостатній розробці методологічного інструментарію і концептуального апарату.

Дисертаційна робота, що опонується, здійснена з урахуванням даної актуальної проблематики і дає можливість з'ясувати модель дипломатії та міждержавні відносини Україна – Республіка Болгарія у сфері європейської публічної дипломатії в добу Новітнього часу.

Дослідники приділяли головну увагу внутрішній і зовнішній політиці українсько-болгарських відносин, натомість їх дипломатичний інструментарій залишається осторонь спеціального наукового інтересу. Крім того, на сьогодні в українській історіографії відсутнє комплексне дослідження публічної та культурної дипломатії в Центрально-Східній Європі, а також – особливостей публічної історії та публічної політики щодо інституціоналізації міждержавної діяльності в сучасній Європі.

Дослідження місця й ролі європейських держав, зокрема – України і Республіки Болгарія в європейській зовнішній політиці та дипломатії періоду Новітньої історії, дає натомість можливість прослідкувати особливості та інституціональні етапи становлення європейських держав, а також проаналізувати особливості та специфіку формування інституціональних традицій їх моделей дипломатії.

Стратегічна важливість двосторонніх відносин України та Республіки Болгарія на сучасному етапі, у першу чергу, продиктована спільними інтересами та сусідством у Придунайському та Чорноморському регіонах.

2018 рік знаменував собою соту річницю встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Болгарія. Протягом тривалого періоду новітньої історії взаємодії двох народів, комунікація відбувалася в рамках російського контролю – Україна як соціалістична республіка (УРСР) та Болгарія як країна-член ОВД розбудовували відносини в рамках т.зв. «інтернаціональних зв'язків», і нарешті з 1991 року Республіка Болгарія та Україна знову розпочинають утілювати двосторонні відносини вже в якості самостійних міжнародних акторів.

Пріоритетними видами двосторонніх відносин у XXI столітті стали: міжпарламентська співпраця, питання регіональної взаємодії та європейської інтеграції України, міжрегіональне співробітництво, становище болгарської діаспори в Україні та розвиток її зв'язків з Болгарією, освітньо-наукова і гуманітарна співпраця тощо. Соціокультурне та економічне співробітництво

України та Республіки Болгарія є найбільш продуктивним складником сучасних українсько-болгарських відносин.

Дисертаційне дослідження А.В. Тертичної виконувалася в рамках науково-дослідної теми відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України «Україна в міжнародних відносинах: історичний досвід і трансформаційні процеси сучасності» №0117U000050.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні результати, що мають наукову новизну.

У дисертації на основі аналізу комплексу джерел здійснено дослідження особливостей формування та інституціонального розвитку болгарсько-українських відносин, виокремлено основні етапи розвитку форм і методів публічної дипломатії України у відносинах з Болгарією як важливої складової двосторонніх відносин, а також залучено до наукового обігу нові дані про публічну діяльність Посольства України в Республіці Болгарія в 1990-х роках: від видання власного інформаційного бюлетеня до створення цифрової інформаційної платформи – власного сайту та сторінки в соціальних мережах.

Наукова новизна дисертації визначається також вивченням пріоритетних напрямів і форм діяльності українських дипломатів і болгарських українських організацій у сфері популяризації інформації про Україну, її історію, культуру, традиції, налагодження українсько-болгарських міжінституційних контактів у гуманітарній сфері, формування в Болгарії сприятливої громадської думки про Українську державу.

Детальне ознайомлення з текстом дисертації А.В. Тертичної дає підстави стверджувати, що підхід дисертантки до вивчення публічної та культурної дипломатії в українсько-болгарських відносинах зазначеного періоду, відзначається фундаментальністю й базується на ретельному аналізі джерел. Робота має чітку і логічну структуру, якісне оформлення наукового апарату дослідження.

Слід відзначити обґрунтованість наведених дисертанткою висновків, які базуються на застосуванні загальнонаукових (аналіз, синтез, системно-структурний) і загальноісторичних методів (проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, компаративний, історико-біографічний, ретроспективний тощо), залученні міждисциплінарних методів.

Структура дисертації обумовлена змістом, метою та завданнями дослідження. Основний обсяг дисертації складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (661 позиція, з яких 99 вперше залучені в науковий обіг джерела) і додатків. Бібліографія гідно репрезентує джерельну базу дисертації. Загальний обсяг дисертаційної роботи – 274 сторінки, з них 190 сторінок основного тексту.

У вступі чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка корелюється з темою, та конкретизується в завданнях, визначено об'єкт і предмет дослідження.

Перший розділ дослідження присвячений історіографії проблеми, джерельній базі та теоретико-методологічним основам дослідження є стандартним для дисертаційної роботи.

При цьому слід відмітити деякі моменти. Зокрема, дисертантка в повній мірі володіє інформацією щодо досліджень попередників з означеної теми, опрацювавши в повній мірі пласт дискусійних питань. Розгляд джерельної бази показує, що Анна Вікторівна Тертична вибудувала доволі складну й деталізовану структуру. У цілому слід відмітити, що список опрацьованих фондів у різних архівних установах є досить великим.

У першому розділі дисертаційної роботи дисертантка здійснила критичний аналіз наукових праць істориків різних наукових шкіл. Огляд літератури побудовано за проблемно-хронологічним принципом, з урахуванням змін методологічних підходів, що дозволило детально охарактеризувати різнопланові праці з обраної теми.

Цілком правомірно А.В. Тертична особливу увагу приділила аналізу доробку авторів спеціальних досліджень, присвячених публічній

та культурній дипломатії в контексті болгарсько-українських відносин доби новітньої історії, зокрема: А. Атаманенко, І. Матяш, О. Машевський, М. Процюк, Б. Грушецький, Б. Нягулов, М. Білга, Л. Желева та ін.

Дисертаційне дослідження А.В. Тертичної спирається на широке коло архівних і опублікованих джерел, переважна частина яких уперше вводиться до наукового обігу, зокрема Фонди ГДА МЗС України у ф. 1 – документи з основної діяльності: оп. 4 (1990–1998), оп. 5 (1999–2002), оп. 6 (2003–2006), оп. 7 (2007–2008) та ін. Вони містять багату різнопланову інформацію й дозволили дисертантці, при комплексному використанні та компаративному аналізі, з'ясувати чинники, які зумовили інституціональні особливості публічної дипломатії в контексті інституціональної історії українсько-болгарських відносин кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Ця особливість джерельної бази врахована дисертанткою, адже, публічна та культурна дипломатія з початку ХХІ ст. переважно представлена у болгарських ЗМІ в електронному форматі на сайтах відповідних видань і порталів. Фактологічний матеріал для досліджуваної теми використано з сайтів Посольства України в Республіці Болгарія, почесних консульств України в містах Бургас, Пловдив, Русе, акаунтів організацій української громади в соціальній мережі Facebook, інформаційного порталу «Българска украинистика» Софійського університету ім. Климента Охридського.

Важливим джерелом для дослідження культурно-інформаційної роботи перших дипломатів у Софії є газетна і журнальна періодика, що видавалася в Болгарії. Зокрема, журнал «Украинско-български преглед», який видавали дипломати посольства УНР у 1919–1920 рр. Болгарські газети міжвоєнного періоду, зокрема «Варненски новини», «Зора», «Дневник», «Независимост», «Слово», «Утро» та ін. містять публікації про культурно-освітню й інформаційну діяльність українських емігрантських організацій.

Джерела до вивчення публічної дипломатії в українсько-болгарських відносинах виявлено в 3-х українських та 10-ти болгарських архівах (7 з яких є недержавними). Виявлена джерельна база та інформація про розташування

осередків української громади в міжвоєнний період уперше в дисертації залучена до наукового обігу.

Загалом джерельна база є репрезентативною і дає підстави для комплексного дослідження формування засад застосування інструментарію публічної дипломатії Посольством України в Республіці Болгарія.

У другому розділі дисертантка здійснила вдалу спробу дослідження першооснов популяризації України в Болгарії та комунікації з болгарським суспільством у діяльності першого посольства УНР в Софії та української еміграції міжвоєнного періоду, яка взаємодіяла з Державним Центром УНР.

У підрозділі щодо історії інформаційної, видавничої та культурно-просвітницької діяльності посольства УНР в Царстві Болгарія (1918–1921), авторка ґрунтовно дослідила різноманітні приклади застосування дипломатичного інструментарію в історії українсько-болгарських відносин у сфері публічної історії, зокрема – у сфері публічної та культурної дипломатії (с. 75-90).

Через аналіз широкого кола джерел висвітлено соціокультурний та політичний контекст започаткування діяльності першого українського дипломатичного представництва в Софії, а також перші кроки його роз'яснювальної та популяризаторської діяльності, яка сприяла згуртуванню частини болгарської інтелігенції, налаштованої на тісну співпрацю з УНР (с. 84-87).

Документально доведено, що впродовж 1920–1930-х рр. українські емігранти, продовжували в Болгарії пропагувати право українського народу на незалежність, популяризували українську культуру та намагалися розширити коло симпатиків української ідеї в болгарському суспільстві, тим самим підтримуючи зовнішньополітичну діяльність ДЦ УНР на еміграції (с. 91-111).

У третьому розділі здійснено аналіз інструментів публічної та культурної дипломатії в діяльності дипломатичних і консульських установ у Республіці Болгарія в 1991-2018 роках, а також охарактеризовано питання діяльності Посольства України в Республіці Болгарія, відкритого після

встановлення українсько-болгарських дипломатичних відносин 13 грудня 1991 року, а також внесок штатних і позаштатних консульських установ у популяризацію України в Болгарії.

Дисертантка А.В. Тертична має всі підстави, базуючись на джерельній базі дослідження, стверджувати, що ключовими напрямками роботи Посольства України в Республіці Болгарія у сфері публічної дипломатії інституціонально стали: інформаційна присутність України в Болгарії, увічнення пам'яті видатних українців, проведення організованих Днів української культури та Днів українського кіно, підтримка викладання української мови та літератури в навчальних закладах Болгарії, популяризація української літератури, промоція української культури та мистецтва, донесення історичної правди про Голодомор в Україні 1932–1933 рр., захист державного суверенітету та територіальної цілісності та ін.

Також, у дисертаційній роботі пропонується періодизація інституціональної історії публічної дипломатії в контексті українсько-болгарських відносин у добу Новітнього часу, і авторкою виокремлено три ключові етапи становлення публічної дипломатії у відносинах України з Болгарією. Перший етап – перше десятиліття двосторонніх відносин, період переформатування взаємовідносин між Україною та Республікою Болгарія, ключовим заходом цього етапу було проведення Днів України в Болгарії, які тривали з грудня 1996 по травень 1997 рр. Другий етап – період з 2003 по 2014 рр., найважливішими подіями якого стали відкриття українського Культурно-інформаційного центру в Софії (2006) та проведення Днів української культури під патронатом міністерств культури двох держав (2013). У ці роки розвивалися українсько-болгарські культурні, освітні, наукові, літературні, мистецькі контакти, активно популяризувалася Україна в Болгарії. Третій, якісно новий етап розпочався у 2014 році з реформуванням МЗС України та запровадженням оновленої моделі публічної та культурної дипломатії (с. 6; 121-123).

Четвертий розділ дисертації присвячений дослідженню української діаспори Болгарії та болгарської національної меншини в Україні як чинника активізації сучасної публічної та культурної дипломатії (1991–2018 рр.) в умовах глобалізованого сьогодення.

Слід погодитися із твердженням дисертантки про те, що болгарська національна меншина в Україні, яка налічує близько 200 тис. осіб, відіграє важливу роль як чинник українсько-болгарських відносин, зокрема в сенсі створення атмосфери взаємної довіри та формування позитивного іміджу України в Болгарії, а інформаційні заходи Посольства України в Республіці Болгарія щодо протидії медійним атакам у комбінації з активними політичними контактами дозволили створити в комунікації з болгарськими партнерами атмосферу довіри та продемонструвати конструктивний підхід України до діалогу навколо мовного питання.

Важливим чинником підтримки Болгарією європейського вибору українського народу та Революції Гідності можна вважати наявність найстарішої за часом переселення болгарської діаспори в Україні (с. 202-203).

Також дисертантка влучно підмітила факт, що хоча українство Болгарії не має своїх впливових представників у політичних колах Болгарії, СУОБ «Мати Україна» вдалося розвинути ефективні контакти з місцевими політичними партіями та громадськими організаціями, які симпатизують Україні та українцям.

Висновки дисертації є достатньо аргументованими, логічними, підтвердженими аналізом джерел. Не викликає сумнівів висновок, що винятково важливим напрямом публічної дипломатії є співпраця диппредставництва із осередками українців у Болгарії, котрі мають можливість опосередковано впливати на місцеву громадську думку (с. 207).

І як вірно зазначила Анна Вікторівна Тертична, саме завдяки активному політичному діалогу та відкритості вищого українського керівництва до конструктивного діалогу з питань прав болгарської національної меншини

впродовж 2000-х рр. Україні вдалося уникати небажаного негативного впливу цього питання на її імідж у Республіці Болгарія (с. 208).

Водночас, дисертація не позбавлена недоліків, а її окремі положення потребують уточнень.

По-перше, у дисертації варто було б залучити принципи і методи потестарної імагології та історичної комунікології, які набувають поширення в сучасній історичній науці. Залучення робіт з цієї проблематики збагатило б теоретичний потенціал дисертації. Тим більш, що в дисертації окреслюється поняття особистого іміджу та політичного іміджу держави в умовах поліцентричного світоустрою, зокрема – України і Республіки Болгарія.

По-друге, варто було б детальніше конкретизувати дипломатичний і зовнішньополітичний фактори як чинники становлення й інституціонального розвитку публічної та культурної дипломатії через торговельні інституції та зовнішню торгівлю Республіки Болгарія та України досліджуваного періоду, детальніше проаналізувати шляхи та їх вплив на формування моделей дипломатії, зокрема – й економічної дипломатії.

По-третє, дисертантка хоча чітко визначила етапи історіографічного вивчення особливостей формування українсько-болгарських відносин у сфері публічної та культурної дипломатії у Центрально-Східній Європі кінця ХХ – початку ХХІ століттях, але аналіз низки праць здійснено надто стисло та в стилій бібліографії. Зокрема це стосується праць болгарських істориків І. Манасієвої, Т. Матанової, Т. Танева, П. Атанасова, Х. Дубевського, Р. Камберової, А. Стаменової та деяких інших.

По-четверте, у другому розділі роботи «Формування інструментів публічної та культурної дипломатії: історичний досвід українсько-болгарських відносин і роль громадськості» варто було б приділити більше уваги висвітленню постійного й системного характеру співпраці між органами законодавчої влади. У цьому контексті очевидною є вагома роль міжпарламентських зв'язків і парламентської дипломатії як фактору

інституціонального розвитку публічної та культурної дипломатії і в Республіці Болгарія, і в Україні.

По-п'яте, у дисертації приділяється значна увага вагомій участі українського та болгарського жіноцтва в розвитку публічної та культурної дипломатії України і Республіки Болгарія. На нашу думку, варто було б присвятити окремий підрозділ питанню гендерного чинника в публічній історії та публічній дипломатії українсько-болгарських відносин, хоча б на рівні узагальнень їх окремих сфер практичної діяльності та дипломатичних практик.

На останок слід зазначити, що висловлені зауваження мають здебільшого уточнюючий, рекомендаційний характер і суттєво не впливають на загальну оцінку представленої дисертаційної праці як самостійного, кваліфікованого та завершеного дослідження для якого характерні: наукова новизна, структурна єдність дослідження, вагомість обраної проблематики, успішне вирішення наукових завдань, чіткість та аргументованість у викладенні матеріалу, переконливість при доказі запропонованих ідей.

Усі ці зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи. Дисертація А.В. Тертичної є самостійним завершеним комплексним дослідженням важливої та маловивченої в історичній літературі теми, написаним на основі широкого кола джерел.

Автореферат ідентично відображає зміст і основні положення опонованої дисертації.

Результати дослідження в сукупності вирішують важливу наукову проблему в галузі всесвітньої історії. Практичне значення дисертації полягає в узагальненні напрацювань української дипломатії у відносинах з Республікою Болгарія впродовж 1991–2018 рр. та в аналізі публічної історії та публічної дипломатії в контексті історичної інституціоналізації українсько-болгарських відносин новітнього часу.

Дисертація оформлена у відповідності зі встановленими вимогами. Результати праці повністю викладені в статтях дисертантки, опубліковані

у фахових журналах і наукових збірниках, апробовані на авторитетних наукових конференціях.

Апробація результатів дослідження і кількість фахових публікацій доводить, що Анна Вікторівна Тертична підійшла до написання основного тексту, маючи за плечима чималий дипломатичний досвід і багаж необхідних знань.

Дисертація Тертичної Анни Вікторівни «Публічна дипломатія в українсько-болгарських відносинах (1991–2018 рр.)» є актуальним, цілісним, завершеним, самостійним науковим дослідженням, містить обґрунтовані та достовірні наукові положення та відповідає «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013р. (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015р., № 1159 від 30.12.2015р., № 567 від 27.07.2016р., № 943 від 20.11.2019р. і № 607 від 15.07.2020р.), а її авторка Тертична Анна Вікторівна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Офіційний опонент:

**кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
доцент кафедри історії світового українства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

В.Г. Ціватий

09 березня 2021 року

Підпис засвідчую:

